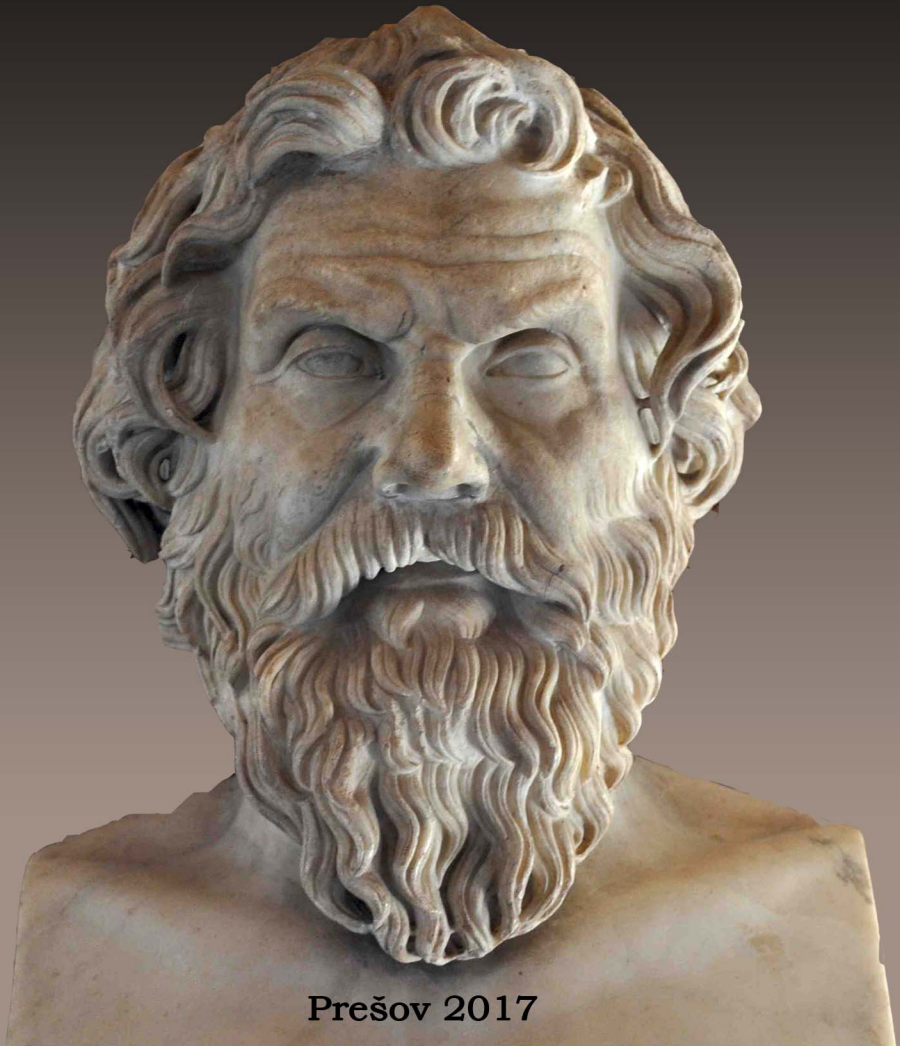

ANTISTHENÉS

Štyri štúdie

Vladislav Suvák

Prešov 2017

ANTISTHENÉS: ŠTYRI ŠTÚDIE

VLADISLAV SUVÁK

PREŠOV 2017

Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-0164-12.

Recenzenti:

Doc. Mgr. Andrej KALAŠ, PhD.

Doc. Mgr. Matúš PORUBJAK, PhD.

Vedecká redaktorka:

Mgr. Lívia FLACHBARTOVÁ, PhD.

Vydal:

© Vydavateľstvo Prešovskej univerzity 2017

ISBN:

978-80-555-1816-9

Marika, Jonášovi, Elle a Timotejovi

OBSAH

ÚVOD	7
1. ANTISTHENÉS: ŽIVOT A DIELO	11
1.1. ANTISTHENOV ŽIVOT	25
1.2. ANTISTHENOVO DIELO	32
2. ANTISTHENÉS MEDZI DIOGENOM A SÓKRATOM	37
2.1. ANTISTHENÉS V XENOFÓNTOVÝCH DIALÓGOCH	40
2.2. ANTISTHENOVSKÝ MUDRC	52
2.3. ANTISTHENÉS V DOXOGRAFICKEJ LITERATÚRE	65
2.4. ANTISTHENÉS A „DEJINY MYSLANIA“	72
3. O DIALEKTICKOM CHARAKTERE ANTISTHENOVHO AIANTA a ODYSSEA	81
3.1. SÓKRATÉS O RÉTORIKE V XENOFÓNTOVÝCH SPOMIENKACH.....	84
3.2. SÓKRATÉS O RÉTORIKE V PLATÓNOVOM PRÓTAGORVI....	90
3.3. ANTISTHENOVO CHÁPANIE βραχυλογία, λόγος μακρός a οικειῆς λόγος	93
3.4. ANTISTHENOVE REČI V KONTEXTE SÓKRATOVSKÉJ LITERATÚRY.....	98
4. ANTISTHENÉS O TERAPEUTICKEJ ÚLOHE ROZUMNOSTI.....	107
4.1. RANÝ OBRAZ ANTISTHENA V XENOFÓNTOVOM SYMPOSIU	109
4.2. ANTISTHENÉS V NESKORŠEJ ANTICKEJ LITERATÚRE.....	118

APPENDIX 1: ALIAS A ODYSSEUS O ROZUMNOSTI.....	129
APPENDIX 2: SÓKRATOVE POSLEDNÉ SLOVÁ.....	137
EDIČNÁ POZNÁMKA	141
JAZYKOVÁ POZNÁMKA	142
ZOZNAM SKRATIEK	143
LATINSKÉ SKRATKY.....	144
LITERATÚRA	149
A. PRAMENNÉ TEXTY A PREKLADY	149
B. INTERPRETAČNÉ TEXTY.....	155
INDEX LOCORUM	186

Úvod

Štúdie zaradené do tejto zbierky vychádzajú zo zachovaných svedectiev o Antisthenovi. Ich fragmentárny charakter obmedzuje naše snahy o systematický výklad Antisthenovho myslenia. Ak sa pokúsime o ich čiastočnú interpretáciu, musíme zasadiť jednotlivé správy do kontextu sókratovskej literatúry 4. st. pred Kr. a zároveň prihliadať na to, ako pristupujú k Antisthenovi neskorší antickej autori, ktorí ho spájajú s kynizmom. Zaoberať sa Antisthenom znamená ocitnúť sa v tomto zvláštnom historickom priestore.

Stručne naznačím štruktúru tejto knihy: Prvá kapitola je náčrtom Antisthenovej intelektuálnej biografie, ktorý sa opiera o viac menej spoľahlivé správy o jeho živote a diele. Druhá kapitola naznačuje, ako by bolo možné rekonštruovať Antisthenovo myslenie, ak by sme prijali stanovisko antických doxografov, že Antisthenés bol blízky Sókratov nasledovník a zároveň predchodca hnutia kynikov. Tretia kapitola si kladie otázku, či môžeme čítať Antisthenove reči *Aias* a *Odysseus* ako príklady sókratovských problematizácií života. Štvrtá kapitola sa zaoberá terapeutickou úlohou rozumnosti. K štyrom kapitolám sú pripojené dve prílohy (*appendices*): Appendix 1 je rozšírením výkladu antisthenovekšej rozumnosti na pozadí jeho *Aianta* a *Odyssea*. Appendix 2 je pokusom o výklad posledných Sókratových slov v Platónovom *Faidónovi*, ktoré dávajú Antisthenovmu sókratovstvu terapeutický význam.

Všetky témy spája myšlienka etiky ako neustálej práce na sebe samom. Foucaultovský prístup k etike vychádza z predpokladu, že Antisthenés patril k najstarším sókratovcom, ktorí formulovali požiadavku „starosti o seba“ („starosti o dušu“, „starosti o zdat-

nosť konania“):¹ Tak, ako sa staráme o zdravie našich tiel, musíme sa starať aj o zdravie našich duší, či dokonca ešte viac, lebo od zdravého stavu duše závisí aj zdravie tela.² Myšlienku starosti o seba, starosti o dušu tematizujú nielen rané Platónove dialógy (*Obrana Sókrata, Lachés, Charmidés, Alkibiadés I.*), ale aj zachované texty ďalších sókratovcov (Aischinés, Faidón, Xenofón), ktorí mohli nadviazať a pravdepodobne nadviazali na Antisthena. Historici antického myslenia nepochybujú o tom, že Antisthenés patril k prvým autorom sókratovskej literatúry, preto je pravdepodobné, že do nej vniesol motívy, ktoré rozvinuli ďalší sókratovci, či už kriticky (Aischinés, Faidón, Xenofón) alebo polemicky (Platón).³

Zachované správy nás utvrdzujú v tom, že Antisthenés patril k dôležitým postavám prvej generácie sókratovcov a že mal značný vplyv na neskorších helenistických autorov, ktorí sa považovali za nasledovníkov Sókrata. Veľká časť antických vzdelancov odvodzovala praktický charakter sókratovskej etiky práve od Antisthena. Preto je pre nás Antisthenés zaujímavý nielen ako zabudnutá, či marginalizovaná postava antickej sokratiky, ale aj ako dôležitý iniciátor sókratovskej etiky, ktorá sa spája s hľadaním dobrého ži-

¹ „Starosť o dušu“ (ἐπιμελεῖσθαι τῆς ψυχῆς; porovnaj Plat., *Apol.* 29e2; Xenoph., *Mem.* I 2,4; SSR I C 193 zo Stobaia); „starosť o seba“ (ἐπιμελεῖσθαι ἑαυτοῦ; porovnaj Plat., *Alcib. I.* 127e9; Aeschines SSR VI A 50 z Aristida); „starosť o zdatnosť“ (ἐπιμελεῖσθαι ἀρετῆς; porovnaj Plat., *Apol.* 31b6, 41e5). Eric Havelock (*The Socratic Self as it is Parodied in Aristophanes' Clouds*, s. 6 – 9) ukazuje, že všetky spojenia vyjadrujú v gréčtine to isté. Porovnaj taktiež M. Foucault, *L'herméneutique du sujet*, s. 51 – 53.

² Myšlienka duše ovládajúcej telo je typickou sókratovskou tézou. Okrem Platónovej *Obrany* alebo *Alkibiada I.* ju pripomína na viacerých miestach Xenofón (*Mem.* I 4,8-9; I 4,17; IV 3,14 atď.). Bližšie pozri J. Annas, *Self-Knowledge in Early Plato*, s. 111 – 138; M. Foucault, *Technologie seba samého*, s. 192 – 198; C. Moore, *Socrates and Self-knowledge*.

³ Pod „sókratovskou literatúrou“ mám na mysli v prvom rade texty „sókratovcov prvej generácie“ pôsobiacich vo 4. st. pred Kr. (Antisthenés, Aristippos, Eukleidés, Faidón, Aischinés, Xenofón, Platón atď.) a takisto texty antických autorov, ktorí boli ovplyvnení textami prvej generácie Sókratových nasledovníkov (grécki a rímski kynici, raní stoici, akademickí skeptici, Dión z Prúsy, Libanios atď.). Bližšie pozri knihu Charlesa Kahna (*Plato and the Socratic Dialogue*, s. 1 – 35), ktorá vymedzuje prvý okruh sókratovských autorov. Okruhy fragmentov a pasáží ťažiskových tém prvej generácie sókratovcov zostavili C. Rowe a G. Boys-Stones, *The Circle of Socrates. Readings in the First-Generation Socratics*.

vota. Verím, že Antisthenés zaujme historikov antického myslenia a možno aj širší okruh čitateľov, ktorí pristupujú k filozofii ako spôsobi života.⁴

Rád by som sa poďakoval všetkým recenzentom jednotlivých štúdií, ktorí ich čítali v prvých verziách: Matúšovi Porubjakovi, Filipovi Karfíkovi, Alešovi Havlíčkovi (+), Kryštofovi Boháčkovi, Alessandrovi Stavru, Christopherovi Mooreovi, Willovi Desmondovi, Andrejovi Kalašovi, Ulrichovi Wollnerovi, Marcelle Maglione, ako aj anonymným recenzentom *Filosofického časopisu* a *Filozofie*. Moje najväčšie poďakovanie patrí Lívii Flachbartovej, ktorá čítala jednotlivé kapitoly vo všetkých fázach ich vzniku a pomohla mi, ako verím, vyjasniť argumentáciu a celkovú výstavbu knihy.

Nakoniec sa chcem poďakovať Marii Protopapas-Marneli z Výskumného centra pre grécku filozofiu na Aténskej akadémii a Spyrovi Siropoulosovi z Egejskej univerzity v Rhode za to, že mi umožnili pracovať v ich knižniciach a archívoch:

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την κυρία Μαρία Πρωτοπαπά-Μαρνέλη από το Κέντρο Ερεύνης της Ελληνικής Φιλοσοφίας της Ακαδημίας Αθηνών και τον κύριο Σπύρο Συρόπουλο από το Πανεπιστήμιο Αιγαίου στη Ρόδο για το ότι μου έκαναν δυνατή επιστημονική μελέτη στις βιβλιοθήκες και τα αρχεία τους. Ευχαριστώ πολύ.

Rhodos, 10. novembra 2016

⁴ Dôvody neštandardného prepisovania gréckeho slova φιλοσοφία, *filosofia* („filosofia“, a ďalších odvodených slov, napr. „filosof“, „filosofický“ atď.) s grafemou „s“ vysvetľuje Jazyková poznámka na konci knihy.

1. ANTISTHENÉS: ŽIVOT A DIELO

O Antisthenovom živote vieme málo. Najviac biografických správ pochádza z helenistického obdobia – sprostredkovali ich kynicko-stoické zbierky výrokov, *apofthegmata*, z ktorých čerpali alexandrijskí doxografi, avšak bez potreby preveriť ich historickú opodstatnenosť. Správy zo 4. st. pred Kr. sú pomerne vzácne a navyše sú poznačené žánrom „sókratovských rozpráv“ (λόγοι Σωκρατικοί), pre ktorý je príznačné, že dramatické situácie a charaktery zobrazených postáv sa v ňom podriaďujú hlavnému zámeru, ktorým je zdôvodnenie sókratovského spôsobu myslenia, či presnejšie sókratovského životného štýlu.⁵

O Antisthenovom diele vieme o niečo viac.⁶ Zachovala sa nám pomerne veľká skupina zlomkov, citátov a parafráz z jeho spisov alebo anekdot vytvorených v rôznych literárnych tradíciách. Slovenský preklad Andreja Kalaša (*Antisthenis fragmenta / Antisthenove zlomky*, Bratislava, Vydavateľstvo Univerzity Komenského, 2013) sa opiera o kritické vydanie antických svedectiev od Gabriela Giannantonioho, ktoré obsahuje spolu s dodatkom 208 zlomkov, pričom dva grécke texty sú súvislé spisy (*Aias* a *Odysseus* = SSR V A 53 a SSR V A 54).

Zachované správy, svedectvá, zlomky, ako aj nadväzujúce diskusie antických autorov, svedčia o tom, že Antisthenés patril k vplyvným intelektuálom 4. st. pred Kr.⁷ Možno bol dokonca jed-

⁵ Označenie žánru Σωκρατικοὶ λόγοι zaviedol Aristotelés; porovnaj Aristot., *Poet.* 1447b11. Bližšie pozri A. L. Ford, ΣΩΚΡΑΤΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ in Aristotle and Fourth-Century Theories of Genre.

⁶ Zachoval sa nám pomerne rozsiahly „katalóg diel“ (Diog. Laert. VI 15-18 [= SSR V A 41]), ktorý prvýkrát kriticky preskúmal Andreas Patzer vo svojej dizertačnej práci, *Antisthenes der Sokratiker*.

⁷ Porovnaj Charles Chappuis, *Antisthène*, s. VII; Herbert D. Rankin, *Antisthenes*

ným z najvplyvnejších sókratovcov, čo by znamenalo, že jeho význam bol v období 4. – 3. st. pred Kr. porovnateľný s významom Platónovým alebo Aristotelovým.⁸ Napriek tomu je pre nás takmer neznámou postavou. Prečo? Dôvodov je niekoľko. Pokúsime sa naznačiť aspoň tie, ktoré súvisia s naším chápaním toho, čo nazývame spredmetňujúcim pojmom „dejiny antickej filosofie“.

Antisthenés žil na rozhraní dvoch epoch – ako ich vyčlenila moderná historiografia.⁹ Mladosť prežil v období slávnych sofistov (pôsobiacich v tzv. predsókratovskom období) a zrelý vek v dobe pôsobenia prvých sókratovcov (v tzv. klasickom období). Táto okolnosť spôsobovala ťažkosti nielen starovekým doxografom, ale aj moderným historikom: Niektorí videli v Antisthenovi pokračovateľa sofistov, ktorý zaviedol do sokratiky prvky sofistiky, iní v ňom hľadali nasledovníka Sókrata, ktorý prevzal učenie Majstra tak nekriticky, ako predtým preberal názory sofistov.¹⁰ Určitý prelom v nazeraní na Antisthena nastal po vydaní systematickej práce cambridgeského historika Williama Keitha Chambersa Guthrieho *A History of Greek Philosophy* (1962 – 1981). W. K. C. Guthrie považuje Antisthena za akýsi „most“ spájajúci dve epochy

Sokratikos, s. 1; Klaus Döring, *Antisthenes: Sophist oder Sokratiker?*, s. 230; Susan Prince, *Socrates, Antisthenes, and the Cynics*, s. 76; Charles H. Kahn, *Plato and The Socratic Dialogue*, s. 4 – 5; Susan Prince, *Antisthenes of Athens*, s. 1 – 23 atď.

⁸ Porovnaj štúdiu Christophu Euckena (*Isokrates. Seine Position in der Auseinandersetzung mit den zeitgenössischen Philosophen*, s. 25 – 27), ktorá začleňuje Isokrata do intelektuálneho prostredia 4. st. pred Kr. Na Euckenove závery sa odvoláva Charles H. Kahn (*Plato and The Socratic Dialogue*, s. 4 – 5), ktorý si myslí, že Antisthena považovali súčasníci za najvplyvnejšieho nasledovníka Sókrata a možno až 15 rokov po Sókratovej smrti sa odohral zápas o Sókratovo nástupníctvo medzi Antisthenom a Platónom, ktorý začal písať konkurenčné sókratovské dialógy a založil vlastnú školu. Porovnaj taktiež F. Škvrnda, *Bol Antisthenés pýthagorovec?*, s. 105.

⁹ Antisthenés nebol jediný grécky mysliteľ, ktorého život sa odohrával na rozhraní dvoch epoch. Atomista Démokritos, ktorý sa zaoberal okrem iného aj „etikou starosti o dušu“, bol starším súčasníkom Sókrata. Veľká časť sofistov, ktorých zaraďujeme do „predsókratovskej epochy“, bola zase súčasníkmi Platóna. Bližšie pozri J. Procopé, *Democritus on politics and the care of the soul*, s. 307 – 331; A. Brancacci – P.-M. Morel, *Democritus: Science, The Arts, and the Care of the Soul*; G. B. Kerferd, *The Sophistic Movement*.

¹⁰ Porovnaj dejiny antisthenovského bádania medzi rokmi 1798 – 1819 spracované Andreasom Patzerom (*Antisthenes der Sokratiker*, s. 16 – 44).

gréckeho myslenia, ktoré mali vplyv na jeho myslenie a písanie.¹¹ Význam Antisthena v očiach historikov tým narástol, ale zase nie natoľko, aby prestali hľadať v jeho myslení prvky sofistiky, či eleatizmu vmiešané do sokratiky.¹² Navyše obidve myšlienkové hnutia – sofistiku a sokratiku – interpretovali z hľadiska platónsko-aristotelovskej kritiky sofistiky ako rétorickej, t. j. nesprávnej alebo zavádzajúcej argumentácie.¹³

Ak by sme chceli prehodnotiť Antisthenovo dielo cez novovekú schému rozdeľujúcu antickú filozofiu na historické epochy, situácia by bola ešte zložitejšia: Antisthenovo myslenie zasahuje paradoxne až tri epochy dejín filozofie: *predsokratovskú, klasickú a helenistickú*. Jeho rané spisy – najmä tie, ktoré označujeme nálepkou „rétorické“ alebo „epistemologické“ – vychádzajú z myšlienok „predsokratovských“ sofistov. Eticky zamerané tituly sú zviazané s vplyvom „klasického“ Sókrata a jeho žiakov, ale zároveň v nich nachádzame prvky, ktoré rozvinú nasledujúce generácie „helenistických“ kynikov a stoikov.

Medzi gréckymi mysliteľmi asi nenájdeme osobnosť, ktorej dielo by sme mohli interpretovať cez duchovný rámec troch epoch.¹⁴ V tomto zmysle je Antisthenés ojedinelou, či dokonca jedinečnou postavou. Alebo osobnosťou, s ktorou si tradičná historiografia

¹¹ Porovnaj W. K. C. Guthrie, *The Sophists*, s. 304 – 305.

¹² V tomto duchu interpretujú Antisthena napr. Herbert D. Rankin (*Antisthenes Sokratikos*) alebo Luis Navia (*Antisthenes of Athens*).

¹³ Málkotrý historik by sa bol donedávna odvážil označiť Sókratovo pôsobenie za súčasť širšieho hnutia, ktoré sa spájalo s tzv. sofistickou, hoci ju tvorili veľmi rôznorodé myšlienkové postoje s rozdielnym vzťahom k tradičnej múdrosti a výchove, rétorike, etike a politike. Medzi zaužívané schémy modernej historiografie patril ostrý protiklad medzi „filosofiou“ a „sofistikou“, aj keď slovo φιλοσοφία malo pred Platónom veľmi široký význam „snahy o vyššie vzdelanie“ a slovo σοφιστής („múdry muž“, „sofista“) by sme mohli pokojne nahradiť slovom φιλόσοφος („filosof“). Bližšie pozri A. Ford, *Platonic Insults: ‘Sophistic’, s. 33 – 41; A. W. Nightingale, Sages, Sophists, and Philosophers: Greek Wisdom Literature, s. 56 – 91.*

¹⁴ Pripomeňme si, že v každom z týchto myšlienkových rámcov získavajú rozdielne významy aj jednotlivé termíny, napr. výraz λόγος – jeden z kľúčových pre Antisthena a ďalších sókratovcov – môže mať iné významy a používať sa v iných kontextoch v rámci predsokratovského (Hérakleitos), klasického (sofistika, sokratika), helenistického (stoicizmus) alebo raného kresťanského myslenia (Kléméns, Órigenés).

nevie rady? Zdá sa, že je to tak, lebo historici si až donedávna nevedeli poradiť s takými rozdielnymi článkami jeho učenia, akými sú „s sofistická“ *téza o nemožnosti sporu*, „stoické“ *interpretácie homérskych hrdinov* alebo „sókratovské“ *hľadanie šťastného života*, pre ktorú je príznačná „kynická“ *jednoduchosť a prisnosť*.

Pohľad moderných historikov na dejinné miesto Antisthena sa postupne menil – za posledných 150 rokov sa zmenil dosť dramaticky. Skúsme si načrtnúť túto zmenu pomocou stručného prehľadu trinástich antisthenovských prác (monografií, kritických vydaní, komentárov a prekladov zlomkov), ktoré boli publikované od polovice 19. st. až do súčasnosti.

(1.) Moderné antisthenovské skúmania začínajú štúdiou francúzskeho filológa Charlesa Chappuisa z roku 1854, *Antisthène*. Chappuis sa pokúsil o výklad všetkých dôležitých zlomkov, ktoré pripisovali klasickí filológovia Antisthenovi v polovici 19. st.¹⁵ Jednotlivé kapitoly sa zaoberajú logikou, fyzikou a morálnym myslením, Antisthenovým životom, jeho vzťahom k Platónovi a kynikom, ako aj otázkou historického a filosofického prijatia Antisthenovho učenia. V Chappuisovom výklade zaujíma centrálné miesto morálne myslenie, ale zaoberá sa ním bez snahy o hľadanie vnútorných súvislostí medzi etikou a ostatnými článkami Antisthenovho učenia. V súlade s dobovou mienkou filológov spochybňujúcich autenticitu Antisthenových epideiktických rečí sa Chappuis vôbec nezaobrá *Aiantom* a *Odysseom*.¹⁶

¹⁵ Antisthenove zlomky vyšli v Zürichu roku 1842 v edícii Augusta Wilhelma Winckelmanna (*Antisthenis fragmenta*). Zbierka začína životopisnými správami a katalógom Antisthenových diel u Diogena Laertskeho, nasledujú zlomky viažuce sa k spisom *Héraklés*, *Kýros*, *Aspasia*, *Protreptikos*, *Archelaos*, *Politik*, *Fyziognomický spis*, *O prirodzenosti*, *Homerica*, *O požívaní vína*, *O láske*, *O výchove*, *Sathón*, *Pravda*, *Aias*, *Odysseus*, *Antisthenov list Aristippovi* a nakoniec *Apophtegmata* a tzv. nezaraditeľné tituly. Ďalšie vydanie Winckelmannovej zbierky vyšlo roku 1867 s menšími Mullachovými opravami (*Fragmenta Philosophorum Graecorum*). J. Humblé pripravil vo svojej dizertačnej práci z roku 1932 novšie vydanie Antisthenových zlomkov, ktoré však nikdy nevyšlo tlačou (len malá časť zlomkov vyšla v Humblého štúdiu, *Antisthenica*, s. 163 – 171); bližšie pozri F. D. Caizzi, *Antisthenis fragmenta*, s. 9.

¹⁶ Hlavným dôvodom boli pochybnosti o pravosti týchto „bezvýznamných“ (*insignifiants*) rečí; porovnaj autoritatívny názor Heinricha Eduarda Fossa (*De Gorgia Leontino Commentatio*, Halle, 1828, s. 24), ktorý jednoznačne odmietol autenticitu oboch Antisthenových rečí.

(2.) Ďalšia, latinsky napísaná štúdia o Antisthenovi, bola dizertačná práca Adolpha Muellera (resp. Adolfa Müllera), *De Antisthenis cynici vita et scriptis* (1860), ktorú viedla podobne ako v prípade Charlesa Chappuisa snaha o zjednocujúci výklad antisthenovských zlomkov. Adolf Müller sa zameriava na Antisthenov život (1. kap.) a jeho literárnu činnosť (2. – 3. kap.), ktorú rozdeľuje podľa oblastí skúmania (rétorika, dialektika, fyzika, etika, politika, homérske práce). Müller rovnako ako Chappuis nepovažuje *Aianta* a *Odyssea* za autentické spisy.¹⁷

(3.) Nový pohľad na miesto Antisthena v myslení 4. st. pred Kr. priniesla dizertačná práca Ferdinanda Dümmlera (resp. Dümmlera), *Antisthenica* (1882), na ktorú nadviazala jeho ďalšia práca venovaná sókratovským školám, *Akademika: Beiträge zur Literaturgeschichte der sokratischen Schulen* (1889). V štúdiu venovanej Antisthenovi (*Antisthenica*) sa Ferdinand Dümmler venuje nielen filologickým otázkam, medzi ktoré patrí vzťah medzi tradovanými titulmi v Diogenovom katalógu a zachovanými zlomkami, ale aj témam, ktoré viedli Antisthena a Platóna k rozdielnemu rozvinutiu Sókratovho učenia, t. j. úlohou Homéra vo výchove (alegorizácia mýtov, obrazy Odyssea a Hérakla), povahou mien a ich vzťahom ku skutočnosti, problematikou dobrého vládcu atď. Dümmlerove štúdie venujú veľký priestor textovým analýzám pri hľadaní súvislostí medzi Antisthenovými zlomkami a relevantnými pasážami z Platónových dialógov (*Antisthenica*), upozorňujú na Antisthenov myšlienkový a literárny vplyv na spisy Xenofóna alebo Dióna z Prúsy a naznačujú aj možnosti rekonštrukcie obsahu niektorých Antisthenových titulov (*Akademika*). Ferdinand Dümmler prisudzuje Antisthenovi rovnako významné miesto v rámci sókratovského hnutia, ako Platónovi alebo Xenofónovi. Škoda, že Dümmler nemohol rozvinúť svoje myšlienky – zomrel následkom duševného vyčerpania vo veku tridsaťšesť rokov. Dümmlerove práce ovplyvnili neskorších interpretov, napr. Karla Joëla alebo Eduarda Zellera, ktorý vo 4. vydaní svojej práce *Die Philosophie der Griechen* (1888) doplnil niektoré kapitoly o sókratovských školách.

¹⁷ Nezaujem o spisy *Aias* a *Odysseus* povzbudzovaný viacerými pochybnosťami filológov o pravosti tejto dvojice rečí pretrval až do vydania Antisthenových zlomkov, ktoré zostavila Fernanda Declava Caizzi (*Antisthenis fragmenta*, 1966).

(4) Proti schematickému obrazu Antisthena ako plytkého kritika a odporcu Platóna, ktorý prevládal v systematických prácach o dejinách antickej filosofie na konci 19. st.,¹⁸ vystúpil švajčiarsky filológ Karl Joël v rozsiahlej dvojzväzkovej práci *Der echte und der Xenophontische Sokrates* (1893 – 1901).¹⁹ Karl Joël sa rozhodol pre hľadanie historického Sókrata v Xenofónových sókratovských spisoch (*Symposion* a *Spomienky*), ktoré podľa jeho názoru vychádzajú z pôvodných Antisthenových prác, ale často ich upravujú, prispôsobujú alebo prekrúcajú.²⁰ Väčšiu časť hypotéz, ktoré Karl Joël sformuloval, spochybnili alebo odmietli významní klasickí filológovia a historici²¹ – naznačené súvislosti medzi rôznymi

¹⁸ Veľký vplyv na obraz Antisthena ako naivného anti-platonika a plytkého moralistu malo prvé vydanie Zellerovej práce z roku 1844, *Die Philosophie der Griechen* (porovnaj zv. II/1, s. 240 – 288). Zellerov výklad korešponduje s Hegelovým názorom, že kynici (vrátane Antisthena) zaujímajú marginálne miesto v ideovom vývoji gréckeho myslenia (porovnaj G. W. F. Hegel, *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie – 1. Griechische Philosophie*, s. 104); bližšie pozri W. Desmond, *Antisthenes and Hegel*, s. 377 – 390. Anti-platónsky portrét Antisthena rozvíjali na konci 19. st. viacerí vplyvní kritici, ako napr. E. Schwartz (porovnaj jeho *Charakterkopfe aus der Antike*) alebo Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff (porovnaj práce *Die griechische Literatur des Altertums a Platon*). Zjednodušujúcim portrétom Antisthena na prelome 19. – 20. st. sa zaoberal Ragnar Höistad v úvode ku svojej knihe *Cynic Hero and Cynic King*. U. von Wilamowitz-Moellendorff sa vyjadril o snahe niektorých filológov urobiť z Antisthena dôležitú postavu klasického myslenia ako o najväčšom nedorozumení, s ktorým sa stretol vo filológii 19. st. (*Die griechische Literatur des Altertums*, s. 131): *Einen Denker und Schriftsteller von besonderer Bedeutung aus ihm zu machen ist eine der luftigsten Wahngebilde, die sich die Philologie des letzten Jahrhunderts geschaffen hat, rein aus blauem Dunste, denn das Altertum weiss nicht das Mindeste davon, und die einzige von ihm erhaltene Schrift, eine Deklamation, die freilich wenig taugt, musste athetiert werden. Leitend ist dabei die unertragliche Unart, statt die bekannten Werke und Personen zu verstehen, hinter ihnen verkannte und verlorene Grossen zu suchen, die man sich aus eigener Macht-vollkommenheit konstruiert.*

¹⁹ V skutočnosti má Joëlova práca tri zväzky, lebo II. zväzok je rozdelený do dvoch samostatných dielov (II/1 a II/2).

²⁰ Karl Joël (*Der echte und der Xenophontische Sokrates*, zv. II/2, s. 708 – 949) prišiel napr. s rozsiahlou obhajobou tézy, že zo strateného Antisthenovho *Protrepitika* (SSR V A 41) vychádzajú obidve zachované *Symposia*, Platónovo aj Xenofónovo. Na prijatie alebo odmietnutie takejto tézy však máme príliš málo antickej správ; porovnaj komentár Bernharda Husa (*Xenophons Symposion. Ein Kommentar*, s. 364).

²¹ Porovnaj T. Gomperz (*Die deutsche Literatur über die Sokratische, Platonische und Aristotelische Philosophie, 1901-1904*, s. 245 – 247). Theodor Gomperz

obrazmi, postavami a textami antickej literatúry označili za ťažko zdôvodniteľné alebo za vykonštruované.²² Na okraj tejto kritiky však treba poznamenať, že viaceré témy, na ktoré upozornila Joëlova práca, sa stali predmetom ďalších diskusií²³ a napomohli pri znovuobjavení Antisthena, ako to môžeme vidieť v menších prácach publikovaných začiatkom 20. st.²⁴ alebo vo väčších prácach publikovaných v 2. polovici 20. st.²⁵

(5.) Medzi antisthenovskými titulmi publikovanými v 20. st. zaujíma zvláštne miesto dizertačná práca louvainského filológa

hodnotil Joëlovu knihu dehonestujúcim vyjadrením: „*ein grosser Trümmerhaufen mitten auf der Heerstrasse der Wissenschaft*“. Porovnaj taktiež W. Nestle (Die Hören des Prodikos, s. 164 – 165), F. Überweg (*Grundriß der Geschichte der Philosophie*, s. 124), W. Schmid, (*Geschichte der griechischen Literatur I/3*, s. 45), E. Holzner (*Platos Phaedrus und die Sophistenrede des Sokrates*, s. 32 – 35), L. Francois (*Essai sur Dion Chrysostome*, s. 88 – 91), H. Maier (*Sokrates*, s. 14, 106, 124, 148), A. Patzer (*Antisthenes der Sokratiker*, s. 112), W. E. Higgins (*Xenophon the Athenian*, s. 16 – 17), R. Höistad (*Cynic Hero and Cynic King*, s. 77 – 78), M. Untersteiner (*The Sophists*, s. 222), G. Giannantoni (*Socratis et Socraticorum Reliquiae*, zv. IV, s. 246, 260, 283, 290, 294) atď.

²² Porovnaj napr. Karl Joël, *Der echte und der Xenophontische Sokrates*, zv. II/1, s. 163 a 268 v súvislosti so spisom *Héraklés alebo Midas*: Karl Joël vyslovuje predpoklad, že od Antisthena pochádzajú dialógy medzi Midasom a Silénom, ktoré sa nachádzajú v zl. 6 Aristotelovho *Eudéma* z Theopompových *Filippik* (ap. Aelian. *Var. hist.* III 18). Z tohto predpokladu vyvodzuje ďalšie dve hypotézy, avšak bez bližšieho zdôvodnenia: 1) Silénos zastával v Antisthenovom diele Sókratovu rolu a mali by sme mu pripísať Sókratovu autoritu; 2) z Antisthenovho diela pochádza celá tradícia o analógii medzi Sókratom a Silénom.

²³ Karl Joël bol napr. jedným z prvých historikov, ktorí upozornili na fiktívny charakter žánru „sokratovských rozpráv“ (Σωκρατικοὶ λόγοι). Dodnes je jeho pohľad na sokratiku – nezaťažený vládnucimi dobovými prístupmi k Sókratovi – málo docenený.

²⁴ Porovnaj C. M. Gillespie (*The Logic of Antisthenes*); K. von Fritz (*Zur Antisthenischen Erkenntnistheorie und Logik*, s. 453 – 484); J. Geffcken (*Griechische Literaturgeschichte*, zv. II, s. 30); A. Rostagni (*Un nuovo capitolo nella storia della retorica e della sofistica*, s. 148 – 201) atď.

²⁵ Medzi prácami publikovanými v 2. pol. 20. st. zaujímajú najdôležitejšie miesto komentáre a výklady Fernandy Declavy Caizzi (*Antistene a Antisthenis fragmenta*), monografie Andreasa Patzera (*Antisthenes der Sokratiker*) a Herberta D. Rankina (*Antisthenes Sokratikos*), systematické poznámky Gabriela Giannantonioho vo IV. zv. jeho edície *Socratis et Socraticorum Reliquiae*, štúdia o Antisthenovom chápaní jazyka a myslenia od Alda Brancaccioho (*Oikeios Logos*) a nakoniec aj komentáre k anglickému prekladu antisthenovských svedectiev od Susan Prince (*Antisthenes of Athens*).

Hubertusa Kestersa z roku 1935 (*Antisthène. De la dialectique: étude critique et exégétique sur le XXVIe Discours de Thémistius*). Hubertus Kesters analyzuje Themistiovu reč *ὕπερ τοῦ λέγειν*, ktorá je podľa jeho názoru nekriticky prevzatá zo strateného Antisthenovho spisu *περὶ τοῦ διαλέγεσθαι*, proti ktorému napísal Platón svojho *Faidra*. Viacerí recenzenti však ukázali, že Kestersov výklad vychádza z ťažko zdôvodniteľných hypotéz, hoci zaujímavých a lákavých.²⁶ Aj preto ostala viac menej nepovšimnutá.

(6.) Fernanda Decleva Caizzi vydala roku 1966 kritickú zbierku Antisthenových zlomkov v gréčtine a latinčine s krátkym komentárom (*Antisthenis fragmenta*), ktorý sa sústreďuje na kontext zachovaných zlomkov.²⁷ Talianske vydanie *Antisthenových zlomkov* bolo prvým vážnym uvedením Antisthena do moderných skúmaní. Fernanda Decleva Caizzi publikovala okrem toho aj rozsiahlu štúdiu o Antisthenovi (*Antistene, Studi Urbinati*, s. 25 – 76), v ktorej naznačila nové prístupy k výkladu antisthenovských tém, akými sú vzťah jazyka a poznania skutočnosti, logické paradoxy a ich dôsledky v etickej oblasti, chápanie rétoriky a homérske výklady atď.

(7.) Významnou antisthenovskou štúdiou bola dizertačná práca nemeckého filológa Andreeasa Patzera z roku 1970 (*Antisthenes der Sokratiker. Das literarische Werk und die Philosophie, dargestellt am Katalog der Schriften*). Patzerova štúdia sa zaoberá literárnym a jazykovým charakterom dochovaných zlomkov so zvláštnym zreteľom na Xenofóntove správy a najmä na katalóg spisov zachovaný u Diogena Laertskeho. Andreas Patzer obhajuje vo svojej práci

²⁶ Porovnaj recenzie Kestersovej dizertačnej práce od R. Hackfortha (*Ecce iterum Antisthenes*, s. 223 – 224) a E. de Stryckera (*Antisthène ou Themistius*, s. 475 – 500). G. Daux (*H. Kesters, Antisthène*, s. 115) vo svojej recenzii ostro odmieta Kestersove postupy, lebo sa opierajú o neprijateľné historické a filologické zdôvodnenia. Na druhej strane však treba poznamenať, že Kestersova práca upriamuje pozornosť moderných historikov na intertextualitu, ktorá bola v staroveku bežnou praxou.

²⁷ Fernanda Decleva Caizzi zoradila Antisthenove zlomky podľa titulov prác, ku ktorým sa mohli, či mali tematicky viazať (podobne postupoval aj August Wilhelm Winckelmann, zrejme podľa vzoru moderných vydání tragických básnikov). Poznamenajme, že oproti neskoršiemu Giannantoniovi vydaniu je grécky text v zbierke Declevy Caizzi takmer bez chýb. Na druhej strane v edícii Declevy Caizzi nie sú uvedené všetky relevantné pasáže z Xenofónťa alebo z neskorších antických komentárov.

tézu, že Diogenov katalóg je vnútorne štruktúrovaný a jednotlivé skupiny titulov sú vzájomné zviazané tematicky a obsahovo. Patzerove skúmania vyúsťujú do záveru, že Antisthenovo dielo tvorí jednotný celok, ktorý v každej oblasti korešponduje so sókratovským spôsobom skúmania, takže žiadny „predsókratovský Antisthenés“ podľa neho nikdy neexistoval.²⁸ Patzerova práca ostala viac menej nepovšimnutá – poznala ju len úzka skupina odborníkov (kniha vyšla vlastným nákladom autora).

(8.) Ďalšiu interpretáciu Antisthena publikoval roku 1986 Herbert D. Rankin (*Antisthenes Sokraticos*). Jej význam neznižuje ani skutočnosť, že Herbert D. Rankin pracoval takmer výlučne s anglickými interpretačnými prácami.²⁹ Štúdia sa zaoberá všetkými dôležitými témami Antisthenovho myslenia (vzťah jazyka a ontológie, teológia jedného boha, život založený na zdatnom konaní, politika, literárne stvárnenie Antisthena, Antisthenés ako „protokynik“), ktoré sú v Rankinovej interpretácii vzájomne prepojené a vytvárajú celkový myšlienkový portrét sókratovca Antisthena. Skutočnosť, že vydavateľ (A. M. Hakkert) nepripisoval Rankinovej knihe veľký význam, ilustruje nielen strojopisná sadzba, ale aj chybný prepis Antisthenovho mena v titule: *Anthisthenes* (sic) *Sokraticos*.

(9.) Medzi systematické práce o Antisthenovi by sme mali zaradiť aj komentár G. Giannantonioho obsiahnutý vo IV. zv. jeho monumentálnej práce o antických prameňoch sókratovských filozofov, *Socratis et Socraticorum Reliquiae* (1990), a to nielen preto, že Antisthenovi venuje veľkú pozornosť, oveľa väčšiu ako iným nasledovníkom Sókrata (porovnaj *Socratis et Socraticorum Reliquiae*, IV, Nota 21 – 40 = s. 195 – 411), ale najmä preto, lebo v záverečných Poznámkach (Nota 37 – 40) načrtáva vlastný výklad hlavných článkov Antisthenovho učenia: (37) Všeobecný charakter Antisthenovej filozofie; (38) Antisthenovo logické učenie; (39) Antisthenovo morálne učenie; (40) Antisthenovo politické myslenie.³⁰ Giannantonioho komentáre sú zasväteným sprievodcom dejinami

²⁸ Andreas Patzer, *Antisthenes der Sokratiker*, s. 255: „Der vorsokratische Antisthenes hat nie existiert.“

²⁹ Porovnaj recenziu Rankinovej knihy od Fernandy D. Caizzi (*Gnomon*, 61, 1989, s. 100 – 104).

³⁰ Porovnaj G. Giannantonio, *Socratis et Socraticorum Reliquiae*, IV, s. 355 – 411.

antisthenovského bádania od konca 19. st. do 2. polovice 20. st. Giannantonioho práca tvorí dôležité východisko ďalších komentovaných vydaní Antisthenových zlomkov, ako aj interpretácií jeho diela.³¹

(10.) Vynikajúca štúdia Alda Brancacciho (*Oikeios Logos: La filosofia del linguaggio di Antistene*) z roku 1990 sa sústreďuje na sókratovské pozadie Antisthenovho myslenia (v podobnom duchu interpretuje jednotlivé témy Gabriele Giannantoni alebo Andreas Patzer). Hlavnou otázkou Brancacciho výkladu je vzťah jazyka, myslenia a skutočnosti, resp. to, ako je možné nadobudnúť vedenie uplatniteľné v etickej oblasti. Antisthenov koncept *logu* ako *oikeios logos*, ktorý nadväzuje na Sókratovo úsilie o praktické etické vedenie prekonávajúce konvenčné mienky ľudí, rekonštruje Brancacci krok za krokom pomocou precíznych analýz jednotlivých správ, ktoré dáva do kontextu s ďalšími textami „sókratovskej literatúry“ (Platón, Xenofón, Dión atď.), ako aj s jednotlivými článkami Antisthenovho myslenia (učenie o menách, výklady Homéra, sókratovská výchova, pravda, ľudské a božské vedenie, koncept mudrca, dialektika a rétorika, *elenchos* a *protreptica*, *Antisthenica contra Platonica*, *logos* a definícia, nemožnosť sporu). Aldo Brancacci postupne ukazuje, že Antisthenés neskĺzol do skeptickej pozície, ako niektorí sofisti alebo sókratovci, ale vypracoval vlastné kritériá poznania, pomocou ktorých mudrc dospieva k etickému vedeniu prekonávajúcemu každodenné mienky ľudí.

(11.) Dizertačná práca Susan Hukill Prince, *Antisthenes on Language, Thought and Culture* (1997), je pozoruhodnou interpretáciou Antisthenovho chápania jazyka a myslenia. Na rozdiel od Rankinovej štúdie mapuje celý priestor antisthenovského bádania, t. j. okrem anglosaských prác berie do úvahy aj výklady napísané v latinčine, nemčine, taliančine, francúzštine. Susan Prince si uvedomuje (podobne ako iní historici 2. pol. 20. st.), že Antisthenovo chápanie individuálnej zdatnosti a koncept sebestačnosti ovplyvnili zásadným spôsobom neskoršie etické myslenie. Kládie si otázku, ktorá nebola podľa nej dostatočne zodpovedaná: Čo viedlo Antisthena k radikálnemu vymedzeniu sebestačnosti? Východiskom celej štúdie je Diogenov katalóg Antisthenových diel, ktorý

³¹ Porovnaj napr. vyjadrenie Charlesa Kahna v knihe *Plato and The Socratic Dialogue*, s. XVII – XVIII.

poskytuje dostatok možností na to, aby sme pochopili jednotlivé súvislosti vyúsťujúce do koncepcie sebestačnej zdatnosti. Podrobná analýza Aiantovej a Odysseovej reči (1. kap.) odкрýva Antisthenov záujem o to, akým spôsobom používajú jazyk rôzne etické charaktery, ktoré sú v postavení podriadenosti alebo nadradenosti voči spoločenstvu, v ktorom žijú. Susan Prince ukazuje, že Antisthenove výklady homérskych hrdinov plne korešpondujú so sókratovským skúmaním zdatnosti. Ich zámerom je problematizácia etickej hodnoty konania (2. kap.). Po analýze najrozsiahlejších textov nasleduje pokus o rekonštrukciu Antisthenovej teórie jazyka: striedanie dôrazu na zmysluplnosť alebo pravdu je odrazom konfliktu, ktorý sa odohráva medzi autonómiou spoločenstva a autonómiou nadradeného jednotlivca (3. kap.). Sociálnou rovinou tohto konfliktu sa zaoberá posledná kapitola, ktorá ukazuje, že Antisthenovo hľadanie sebestačnej zdatnosti je reakciou na skorumpovanú aténsku spoločnosť 4. st. pred Kr. (4. kap.). Antisthenovu potrebu písania by sme mohli pochopiť ako výraz odhodlanej túžby po zdatnosti, ktorá sa uskutočňuje prostredníctvom toho, čo záleží primárne na každom človeku, t. j. prostredníctvom jazyka.

(12.) Zatiaľ poslednou systematickou interpretáciou Antisthena je prehľadný, aj keď interpretačne zastaraný portrét Antisthena, *Antisthenes of Athens: Setting the World Aright* (2000), z pera amerického historika Luisa Naviu, ktorý je autorom viacerých štúdií o sókratovských filozofoch, prevažne o kynikoch.³² Luis Navia sa zaoberá literárnymi prameňmi a svedectvami o Antisthenovi (1. kap.), načrtáva jeho životopis (2. kap.), Antisthenove interpretácie Homéra dáva do súvislosti s parmenidovskými cestami Pravdy a Zdania, resp. so stoickými alegorizáciami mýtov (3. kap.), logické zlomky interpretuje podobne ako G. M. A. Grube alebo H. D. Rankin cez post-eleatské a sofistické diskusie o povahe jazyka (4. kap.), hľadá spojitosť medzi Antisthenom a sokratikou (5. kap.), medzi Antisthenom a kynikmi (6. kap.). Posledná kapitola nazvaná *Obuvník Simón* je moderným pseudo-sókratovským dialógom z pomyselného pera Simóna z Atén, ktorý mal byť podľa doxografickej tradície prvým autorom sókratovských rozpráv (porov-

³² Porovnaj recenziu Naviovej knihy od Susan Prince (*Bryn Mawr Classical Review*, 2001.06.23), ktorá je prístupná na serveri *Bryn Mawr Classical Review*: <http://bmc.brynmaur.edu/2001/2001-06-23.html>

naj Diog. Laert. II 123). V Naviovej adaptácii Platónovho *Kritóna* v proto-kynickom duchu vystupujú Simón, Sókratés, Antisthenés, Apollodóros a Kritón (7. kap.). Luis Navia priznáva hneď v úvode, že jeho kniha nemá ambície vstúpiť do antisthenovských skúmaní, ale skôr popularizovať pomerne veľké množstvo toho, čo sa už napísalo o Antisthenovi. Kniha je určená širšiemu čitateľskému okruhu. Ani to však neospravedlňuje niektoré skratkovité výklady zlomkov, ktoré nie sú podrobené filologickej a historickej analýze – autor s nimi narába tak, ako keby jestvoval medzi odborníkmi všeobecný konsenzus o ich význame a zmysle.³³

(13.) V čase kompletizovania tejto zbierky štúdií vyšiel prvý kompletný preklad Antisthenových zlomkov do angličtiny s podrobným komentárom, ktorý je výsledkom dvadsaťročnej práce klasickej filologičky Susan H. Prince: *Antisthenes of Athens. Texts, Translations, and Commentary* (2015).³⁴ V Úvode (s. 1 – 23) pripomína Susan Prince najdôležitejšie témy, ktoré súvisia so zaradením Antisthena do antickej filozofie: Kládí si otázku, či dokážeme rekonštruovať Antisthenovo myslenie na základe správ, ktoré sa nám zachovali – načrtáva históriu ohlasov na Antisthena v prácach moderných bádateľov – poukazuje na hranice doxografických správ

³³ Luis Navia bez bližšieho vysvetlenia ignoruje Giannantonioho edíciu Antisthenových zlomkov, hoci vo svojich predošlých knihách (*The Philosophy of Cynicism. An Annotated Bibliography, Diogenes of Sinope. The Man in the Tub, Classical Cynicism*) odkazoval na Giannantonioho práce. Medzi antisthenovskými prameňmi preferuje Diogena Laertského, aj keď relevantnejšie by boli z interpretačného hľadiska súvislé Antisthenove texty ako *Aias* alebo *Odyseus*. Pokiaľ ide o Xenofónove správy, Luis Navia sa zameriava viac na *Apológiu*, než na *Spomienky* alebo *Symposion*, v ktorých vystupuje Antisthenés ako jedna z hlavných postáv, t. j. má v nich vlastný, aj keď možno fiktívny charakter a zastáva pomerne vyhranenú myšlienkovú pozíciu (odlišnú od Sókratovej). Prekvapujúca je taktiež „vývojová téza“ o sofistickom, sókratovskom a kynickom štádiu v Antisthenovom myslení, s ktorou Luis Navia narába bez ohľadu na Patzerovu alebo Giannantonioho kritickú analýzu doxografických správ. Naviova interpretácia homérskech a logických spisov priraduje Antisthena skôr k sofistickému než sókratovskému myšlienkovému prostrediu (Luis Navia neskúma logické tézy z hľadiska sókratovského chápania *διαλέγεσθαι*, ale pristupuje k nim cez post-eleatské diskusie o jazyku, čo ho vedie k obrazu Antisthena ako neo-eleatského mysliteľa).

³⁴ S prvou verziou prekladu Antisthenových zlomkov pracovala Susan Prince vo svojej doktorskej práci na Michiganskej univerzite: *Antisthenes on Language, Thought and Culture* (1997).

o Antisthenovom živote – zaoberá sa intelektuálnym postavením Antisthena v dobovom myslení – približuje Antisthenovo literárne dielo – naznačuje Antisthenovu pozíciu v etike, jeho chápanie jazyka a logiky, vzťah k rétorike a postoj k možnosti etického vedenia – nakoniec sa zaoberá antickými ohlasmi na Antisthenove diela.

Hlavnú časť knihy (s. 27 – 746) tvorí grécke a latinské znenie zlomkov (s najnutnejším kritickým aparátom) a ich preklad do angličtiny, ktorý prihliada na grécku terminológiu, ale zároveň je moderný a veľmi plynulý. Za pôvodným textom a prekladom nasleduje stručný opis kontextu, do ktorého sú zasadené jednotlivé správy, poznámky a komentáre k svedectvám, ako aj vyjadrenie k ich dôležitosti s ohľadom na ďalšie správy (intertextualita) a s odkazmi na moderné interpretácie. Poznámky a komentáre sú napísané v duchu tradičných filologických prác: upozorňujú na charakteristické väzby, spresňujú významy dôležitých termínov, pripomínajú podobné väzby v dobovej literatúre atď. Okrem toho Susan Prince naznačuje v komentároch rôzne interpretačné prístupy k jednotlivým problémom, vďaka čomu si čitateľ môže vytvoriť pomerne presnú predstavu o tom, na čom sa zakladajú rozdielne interpretácie hlavných antisthenovských tém.

Zachované svedectvá *Antisthenis fragmenta* sú rozdelené do sedemnástich sekcií. Susan Prince sa pridrižiava rozdelenia, ktoré zaviedol Gabriele Giannantoni (*Socratis et Socraticorum Reliquiae*), ale oproti Giannantonioho zbierke vynecháva alebo dopĺňa niektoré zlomky, prípadne nahrádza staršie vydania textov novšími (napr. Marcovichovým vydaním Diogena Laerstkého). Práca je systematická, má obdivuhodný záber a je napísaná spôsobom, ktorý môže dobre poslúžiť bádatelom vo viacerých oblastiach (od klasickej filológie až po literárnu kritiku).

* * *

Prvé pokusy historikov o systematické prehodnotenie sókratovského hnutia vznikli v posledných dekádach 20. storočia.³⁵

³⁵ Porovnaj napr. zbierku štúdií *The Socratic Movement*, ktorú zostavil Paul A. Vander Waerdt, alebo kolokvium venované starovekému kynizmu, *Le Cynisme ancien et ses prolongements*, ktoré organizovali Marie-Odile Goulet-Ca-

Kritické práce filológov a historikov naznačili, že tradičné predstavy o tzv. poklasických dejinách gréckeho myslenia,³⁶ ktoré sa mali odohrať pod vplyvom dvoch kľúčových osobností – Platóna a Aristotela – nie sú samozrejmosťou, ale výsledkom novovekého spôsobu nazerania na dejiny antickej filosofie, ktorý ovplyvnili práce G. W. F. Hegela alebo E. Zellera. Súčasní historici berú o niečo vážnejšie obrovský vplyv na helenistické školy, ktorý mali rôzne obrazy mudrca vytvorené v sókratovskej literatúre, pričom jedným z iniciačných bol Antisthenov portrét Sókrata, resp. fiktívne etické charaktery jeho hrdinov – Odyssea, Kýra alebo Hérakla.

Zvýšený záujem o sókratovské školy podnietilo kritické vydanie dochovaných zlomkov, ktoré zostavil taliansky historik filosofie Gabriele Giannantoni. Prvé vydanie vyšlo v roku 1983 – 1985 (*Socraticorum Reliquiae*, Rome: Edizioni dell'Ateneo). Druhé, značne rozšírené vydanie zahŕňajúce takmer 50 sókratovcov vyšlo v roku 1990 (*Socratis et Socraticorum Reliquiae*, Elenchos 18, Napoli: Bibliopolis). Gabriele Giannantoni zaradil Antisthena do V. skupiny sókratovcov ako jej prvého predstaviteľa („A“), z čoho vyplynulo označenie jeho zlomkov V A. Do V. skupiny sú zaradení kynici, t. j. sókratovci hlásiaci sa k Diogenovi a Kratétovi (*Diogenis, Cratetis et Cynicorum veterum reliquiae*) v tomto poradí: *Antisthenes Atheniensis* (V A.), *Diogenes Sinopeus* (V B.), *Onesicritus Astypalensis* (V C.), *Philiscus Aeginensis* (V D.), *Menander Cynicus* (V E.), *Hegesias Sinopeus* (V F.), *Monimus Syracusanus* (V G.), *Crates Thebanus* (V H.), *Hipparchia Maronea* (V I.), *Metrocles Maroneus* (V L.), *Thrasyllus Cynicus* (V M.) *Menedemus Cynicus* (V N.).³⁷

zé a Richard Goulet, alebo práce nemeckého historika Klausu Döringa venované megarským sókratovcom. Asi najviac úsilia venoval štúdiu sókratovských škôl Gabriele Giannantoni, ktorý zostavil v roku 1985 prvé kritické vydanie zlomkov starovekých sókratovských filozofov (*Socraticorum Reliquiae*).

³⁶ Poznamenajme, že už vo výrazoch „poklasické“, alebo „post-aristotelovské“ myslenie sa odrážajú interpretačné schémy, ktoré nepriamo považujú klasické obdobie za „zlatý vek filosofie“, čím z neho robia samozrejme kritérium hodnotenia ďalších období gréckeho myslenia, a to bez ohľadu na to, či mali helenistickí myslitelia potrebu vyrovnávať sa s myslením Platóna alebo Aristotela, ktorí (samozrejme) reprezentujú klasické myslenie. Predstava, že niektoré významné osobnosti helenistického obdobia nečítali Platónove alebo Aristotelove diela, vyznieva takmer kacírsky.

³⁷ Zlomky kynikov sa nachádzajú v II. zv. Giannantonioho zbierky (*Socratis et Socraticorum Reliquiae*, zv. II, s. 135 – 590). Posledný, IV. zv. tvorí podrobný ko-

1.1. Antisthenov život

Historická rekonštrukcia Antisthenovho života je pomerne komplikovaná. Väčšina antických správ pochádza z doxografickej literatúry, ktorá sa opiera o rôznorodé zdroje bez snahy preveriť ich historickú presnosť. Zachovali sa nám taktiež správy od Antisthenových súčasníkov (Platón, Xenofón, Aristotelés), ale tie sú značne útržkovité alebo odkazujú len na úzke okruhy problémov.

Podľa toho, čo vieme, môžeme povedať, že Antisthenés bol starším súčasníkom Platóna a ďalších významných sókratovcov 4. st. pred Kr., medzi ktorých patrili Aischinés, Faidón, Aristippos alebo Eukleidés. Aj keď Antisthenés nebol marginálnou postavou duchovného života Atén, Platónove dialógy sa o ňom takmer vôbec nezmieňujú, resp. hovoria o jeho pôsobení nepriamo. Na druhej strane však nesmieme zabúdať na to, že Platón sa vyjadruje nepriamo (alebo literárne, t. j. miešajúc historické s fiktívnym, ako v prípade niektorých sofistov) takmer o všetkých svojich súčasníkoch – obzvlášť o rivaloch platonizmu, medzi ktorých bezpochyby patril aj Antisthenés.³⁸ O niečo viac sa dozvieme o Antisthenovi z Xenofónových prác, ale aj tie vykresľujú skôr jeho literárny charakter než jeho historické pôsobenie.³⁹ Najmladší z Antisthenových súčasníkov, Aristotelés, odkazuje hlavne na jeho „logické tézy“.⁴⁰

mentár ku kľúčovým témam antisthenovského a kynického myslenia (*Socratis et Socraticorum Reliquiae*, zv. IV., s. 195 – 583 = Nota 21 – 53).

³⁸ Gabriele Giannantoni uvádza v I. zv. *Socratis et Socraticorum Reliquiae* (s. 358 – 373) dlhý zoznam pasáží z Platónových dialógov, ktoré by sme mohli považovať za narážky na diela ďalších sókratovcov – centrálnne miesto medzi nimi zaujíma Antisthenés.

³⁹ Najviac pasáží z Xenofónových dialógov, v ktorých vystupuje Antisthenés, pochádza zo *Symposia* (SSR V A 13 – SSR V A 14, SSR V A 18, SSR V A 67, SSR V A 78, SSR V A 81 – SSR V A 83, SSR V A 101, SSR V A 103, SSR V A 185 – SSR V A 186), dve pasáže sú prevzaté zo *Spomienok na Sókrata* (SSR V A 14, SSR V A 110).

⁴⁰ Porovnaj Aristot., *Metaph.* 1043b4-32 [= SSR V A 150], *Metaph.* 1024b26-34 [= SSR V A 152], *Top.* 104b19-21 [= SSR V A 153]. Ďalšie Aristotelove zmienky sa týkajú rétoriky (*Rhet.* 1407a9-12 [= SSR V A 51]), zákonodarstva (porovnaj *Polit.* 1284a11-17 [= SSR V A 68]), alebo anonymných postojov, ktoré by sme

Súvislý životopis Antisthena pochádza z 3. st. po Kr., čo znamená, že bol napísaný, resp. prevzatý zo starších zdrojov približne šesť storočí po Antisthenovej smrti. Diogenés Laertský zaradil kapitolu o Antisthenovi na začiatok VI. knihy svojich *Životov* (*Βίοι φιλοσόφων* = *Vitae philosophorum*). Doxografická tradícia, na ktorú nadväzuje Diogenés Laertský, zasadzuje Antisthena do línie „kynickej školy“, čím z neho činí „zakladateľa“ hnutia kynikov a prisudzuje mu viaceré iniciačné aktivity, aké prislúchajú iným známym scholarchom (Platón, Aristotelés, Zénón z Kitia, Epikúros atď.). Žiadne pramene z klasického obdobia však nenaznačujú, že by Antisthenés založil školu podobnú Platónovej alebo Isokratovej,⁴¹ a legenda o jeho žiakovi Diogenovi Sinópskom je pochybná okrem iného aj z dôvodu historického datovania.⁴² Hoci sa Diogenés Laertský zaoberá životnými osudmi Antisthena dosť podrobne, jeho správy nie sú vždy dôveryhodné, čo súvisí s povahou východiskových zdrojov (kynické a stoické anekdoty, *apofthegmy*, diatriby, menippovská satira atď.). To však neznamená, že Diogenov *Život Antisthena* nie je použiteľný. Diogenove správy o hellenistických autoroch, ktorých diela sa nám nezachovali, sú v posledných desaťročiach podrobované systematickej kritike, vďaka čomu dokážeme lepšie posúdiť dôveryhodnosť jednotlivých odkazov na pôvodné zdroje.⁴³

mohli pripísať Antisthenovi (*Eth. Nicom.* 1152b8-10; *Eth. Nicom.* 1172a28-33; *Soph. elench.* 175b15-18; *Analyt. post.* 72b5-7; *Metaph.* 1005b2-4).

⁴¹ Aristotelés sa zmieňuje na jednom mieste *Metafyziky* (*Metaph.* 1043b4-32 [= SSR V A 150]) o „antisthenovcoch“ (οἱ Ἀντισθένοι), ale z kontextu vyplýva, že mohol mať na mysli „tých, ktorí zmýšľajú podobne ako Antisthenés“ bez ohľadu na to, či Antisthenés mal alebo nemal vlastných žiakov. Alebo mohol narážať na tých, ktorí sa vo svojej argumentácii inšpirujú Antisthenom, či dokonca na tých, ktorí sa odvolávajú na Antisthena, ale vôbec ho nepochopili. Dosvedčovala by to poznámka o iných nevzdelaných mysliteľoch (ἄπαιδεστοί; *Metaph.* 1043b23).

⁴² Porovnaj komentár k SSR V A 22 – SSR V A 26 (A. Kalaš – V. Suvák, *Antisthenis fragmenta*, s. 65 – 76).

⁴³ K diskusií o fiktívnosti životopisov antických filozofov pozri bližšie: M. Gigante, *Diogene Laertio: Vite dei Filosofi*; J. Meyer, *Diogenes Laertius and his Hellenistic Background*; J. A. Fairweather, *Fiction in the Biographies of Ancient Writers*; B. Gentili – G. Cerri, *History and Biography in Ancient Thought*; C. Osborne, *Rethinking Early Greek Philosophy*.

Ak chceme načrtnúť Antisthenovu intelektuálnu biografiu, musíme vyjsť z niekoľkých predpokladov: Antisthenés z Atén (Ἀντισθένης Ἀθηναῖος; približne 445 – 360 pred Kr.) – syn Antisthena z Atén a thráckej matky – sa údajne narodil ako neplnoprávny občan, lebo podľa Periklovho zákona o občianstve mal status cudzinca (ξένος) narodeného v nelegitímnom zväzku.⁴⁴ Z právneho hľadiska bol „bastard“ (νόθος), ktorý nemá obidvoch rodičov Aténčanov, a preto nemôže byť zapísaný do zoznamu *dému*, čo znamená, že nemá ani hlasovacie právo.⁴⁵ Situácia sa mohla zmeniť v Antisthenovom mužnom veku, keď bol uvedený medzi slobodných Aténčanov (možno vďaka svojej účasti na peloponézskej vojne alebo zásluhou bohatších priateľov).⁴⁶ Žiadna zmienka v literatúre 4. st. pred Kr. (Xenofón, Platón) však nepotvrďuje doxografickú legendu o neplnoprávnom politickom postavení Antisthena.

⁴⁴ Porovnaj SSR V A 10. Historici uvádzajú rok Antisthenovho narodenia rôzne: D. R. Dudley (*A History of Cynicism*, s. 3) uvádza rok 443 pred Kr.; L. Navia (porovnaj *Antisthenes of Athens*, s. 20) sa odvoláva na staršie práce, ktoré uvádzajú rok 446 pred Kr.; F. Sayre (*Antisthenes the Socratic*, s. 237) uvažuje o roku 444 pred Kr.; Andreas Patzer (*Antisthenes der Sokratiker*, s. 254) odvodzuje rok Antisthenovho narodenia (446 pred Kr.) od bitky pri Déliu roku 424 pred Kr. (porovnaj SSR V A 3), lebo Antisthenés musel mať vtedy už viac ako 20 rokov (podobne uvažoval C. Chappuis, *Antisthène*, kap. 1). S. Prince (*Socrates, Antisthenes, and the Cynics*, s. 76) s odvolaním sa na Giannantonioho komentár (*Socratis et Socraticorum Reliquiae*, IV, s. 195 – 201), v ktorom sa analyzujú všetky antické biografické tradície, ako aj ich moderné výklady, predpokladá rok 445 pred Kr. Doba Antisthenovej smrti sa odvodzuje z Diodórovej správy (Diod. Sic., *Bibl. Hist.* XV 76 [= SSR I H 3]), podľa ktorej bol Antisthenés nažive ešte v roku 366 pred Kr. Podľa zaužívaného datovania mohol byť Antisthenés asi taký starý ako Aristofanés (okolo 450/446 – 386 pred Kr.) a o niečo starší ako Isokratés (okolo 436 – 338 pred Kr.), Aristippos (okolo 435 – 356 pred Kr.), Xenofón (okolo 430/428 – 354 pred Kr.), Platón (okolo 428/427 – 348/347 pred Kr.) alebo Aischinés (okolo 425 – 350 pred Kr.).

⁴⁵ Žiadne antické svedectvo nezmieňuje Antisthena ako νόθος. Ak by ale bol νόθος, nemuselo to prekážať jeho stykom so Sókratom. Z biografie Hermogena, ktorý bol νόθος, môžeme vyvodiť, že príslušnosť k aténskeму rodu nebola podmienkou členstva v Sókratovom kruhu. Bližšie pozri D. Nails, *The People of Plato*, s. 162.

⁴⁶ Porovnaj SSR V A 1 – SSR V A 3; SSR V A 10. Poznamenajme, že prívlastok „Aténsky“ (Αθηναῖος), ktorý sa často spája s Antisthenovým menom, neoznačoval miesto pobytu, ale príslušnosť k obci, takže Antisthenés buď bol Aténčanom od narodenia (porovnaj Plat., *Phd.* 59b, kde sa uvádza medzi „miestnymi obyvateľmi“, ἐπιχώριοι), alebo sa ním stal v mužnom veku.

Pokojne ju mohli vytvoriť kynickí spisovatelia, aby pomocou nej zvýraznili etickú gnómu, že *skutočná vznešenosť sa nezískava rodom, ale zdatným konaním*.⁴⁷ Gnóma vychádza zo sókratovského presvedčenia, že jedinou chybou konania, jedinou „chorobou duše“, je *nevedomosť* (ἄμαθία),⁴⁸ a vyúsťuje do radikálnej kynickej požiadavky *sebestačnosti* (αὐτάρκεια): nepotrebujeme konvenčné zákony a tradičný éthos na to, aby sme žili dobre a blažene.

Podľa doxografických správ (avšak ani v tomto prípade nemáme k dispozícii staršie správy, ktoré by ich potvrdzovali) sa Antisthenés vyučil u slávneho sofistu Gorgia.⁴⁹ Nejaký čas pôsobil ako profesionálny rečník alebo učiteľ rečníctva a v mužnom veku sa pridal k Sókratovmu krúžku.⁵⁰ Helenistický variant Antisthenovej intelektuálnej biografie prijali moderní historici, ktorí z neho vychádzali pri výklade zlomkov o *nemožnosti sporu a interpretáciách homérskeho hrdinov*. Na základe správ o Antisthenovom rečníckom vzdelaní dospeli k presvedčeniu, že pri riešení niektorých otázok

⁴⁷ Porovnaj SSR V A 3, SSR V A 5 – SSR V A 8; SSR V A 134: „rovnakí ľudia sú urodzení a zdatní“ (τοὺς αὐτοὺς εὐγενεῖς τοὺς καὶ ἐναρτέτους).

⁴⁸ Porovnaj Plat., *Euthyd.* 281e; porovnaj taktiež *Alcib. II.* 148a; *Tim.* 88b; *Phil.* 49a atď. Porovnaj Antisthenovu reč *Odysseus*, v ktorej je ἄμαθία jedným z kľúčových motívov Odysseovej kritiky Aiantovho konania (SSR V A 54, §3; SSR V A 54, §4; SSR V A 54, §5; SSR V A 54, §6). Porovnaj taktiež Antisthenov zlomok SSR V A 123.

⁴⁹ Doxografické správy o tom, že Antisthenés bol v mladosti Gorgiovým žiakom, sa stali východiskom pre interpretácie Antisthenových výkladov Homéra, ako aj „logických téz“, ktoré dávali interpreti do priamej súvislosti so sofistickými homérskymi prácami a post-eleatskými diskusiami o povahe jazyka. Podobnosti medzi Antisthenovými rečami *Aias* a *Odysseus* a Gorgiovými rečami *Helena* a *Palamedés* sú nápadné, a to nielen pokiaľ ide o žáner, ale aj o použité štylistické prostriedky a spôsob narábania s jazykom. Zrejme kvôli týmto podobnostiam antickí biografi prišli s predpokladom o sofistickej etape v Antisthenovom živote, ktorú mala neskôr vystriedať etapa sókratovská. Vývojovú tézu spochybnil a odmietol až Andreas Patzer v práci *Antisthenes der Sokratiker*, ktorá dokazovala, že Antisthenova intelektuálna biografía vznikla v rámci doxografickej literatúry, pričom jej pôvod by mohol siahť k Hermippovi, ktorý pôsobil v 3. st. pred Kr. (porovnaj SSR V A 9; A. Patzer, *Antisthenes der Sokratiker*, s. 246 – 255). Patzerove závery prijali ďalší historici, ako Gabriele Giannantoni alebo Aldo Brancacci, ktorí dospeli k presvedčeniu, že Antisthenove homérske práce, logické paradoxy a etické tézy vychádzajú z jednotného myšlienkového postoja.

⁵⁰ Porovnaj SSR V A 11.

vychádzal zo sofistických pozícií. Proti tomuto všeobecne rozšírenému výkladu sa postavil Andreas Patzer (*Antisthenes der Sokratiker*, s. 246 – 255), ktorý ukázal, že jediný gorgiovský aspekt, o ktorom uvažovali antickí autori v súvislosti s Antisthenovými spismi, bol ich „rétorický ráz“ (τὸ ῥητορικὸν εἶδος).⁵¹

Doxografická literatúra vložila do Antisthenovej biografie dramatický príbeh o konverzii: *Najskôr vyučoval rétoriku, potom svoje zameranie zmenil pod vplyvom Sókratových rozhovorov. Keď stretol svojich spoločníkov, povedal im: „Pro ste boli mojimi žiakmi, teraz však – ak už máte rozum – budete mojimi spolužiakmi.“*⁵² Príbeh má poukázať na to, že Antisthenés po stretnutí so Sókratom zmenil spôsob života – z učiteľa sa stal žiak, zo sofistu sa stal filozof.⁵³ Všetko nasvedčuje tomu, že historka o konverzii vychádza z kynických anekdot, ktoré spájali prvky komického s vážnym, aby poukázali na etický (kynický) zmysel vyrozprávaných príbehov. Celý Antisthenov život mal byť preniknutý kynickým duchom, lebo kynici si potvrdzovali cez Antisthena svoj sókratovský pôvod, na ktorom si zakladali nielen oni, ale aj ich stoickí žiaci.

Najstaršie svedectvá o „sókratovcovi Antisthenovi“ (Ἀντισθένης ὁ Σωκρατικὸς) sa zachovali v dielach jeho súčasníka Xenofóna. Ale Xenofónove správy sú špecifické, pretože „sókratovské rozpravy“ – podobne ako kynické anekdoty alebo menippovské satiry – tvoria zvláštny literárny žáner. Postavy, ktoré v nich vystupujú, sú buď historické alebo fiktívne, ale aj keď sú historické, tak ich charaktery sa podriaďujú zámerom dialógu. Xenofón písal *Spomienky na Sókrata (Memorabilia Socratis)* a *Hostinu (Symposium)* niekedy po roku 370 pred Kr., keď sa vrátil do Atén z dlhého azylu. Niektorí historici si myslia, že pri zobrazení Sókrata (ktoré sa odlišuje od obrazov Sókrata v dialógoch iných sókra-

⁵¹ Porovnaj taktiež K. Döring (*Antisthenes: Sophist oder Sokratiker?*, s. 229 – 230, 240 – 242), ktorý spochybňuje tézu o sofistckej stránke Antisthenovho myslenia poukazom na podstatné súvislosti medzi argumentáciou Antisthena a Platónovho Sókrata v *Obrane a Euthydémovi*. Iný spôsob zdôvodnenia sókratovských východísk Antisthenovho chápania jazyka nájdeme v práci Alda Brancacciho (*Oikeios logos*, s. 119 – 172).

⁵² Porovnaj SSR V A 12.

⁵³ K fiktívnemu charakteru príbehu o Antisthenovej konverzii pozri bližšie A. Patzer, *Antisthenes der Sokratiker*, s. 247 – 255; F. Declava Caizzi, *Antisthenis fragmenta*, s. 119.

tovcov) vychádzal priamo z Antisthenových diel.⁵⁴ Dramatické datovanie *Symposia* by sme mohli stanoviť rokom 422 pred Kr.: Antisthenés je zobrazený ako mierne nevychovaný, prchký, až eristicky argumentujúci Sókratov druh, pripravený odraziť každý útok na Sókrata aj na vlastnú osobu.⁵⁵ Je možné, že v čase Xenofónovho návratu do Atén bol Antisthenés ešte nažive. Ak je to tak, načrtnutý obraz starnúceho sókratovca (s dôrazom na sebestačnosť, sebaovládanie a pevnú vôľu, ktorá je v praktickom konaní dôležitejšia ako teoretické vedenie) mohol zaujať neskorších kynikov. Možno preto pôsobí Xenofónovo *Symposion* silným kynizujúcim dojmom.⁵⁶

Xenofónov Antisthenés neskrýva svoj hlboký obdiv k Sókratovi. Je mu oddaným priateľom a druhom. Od uctievaného učiteľa ho odlišuje len prudký temperament: Antisthenovi chýba jemnosť vyjadrovania (taká dôležitá pre sókratovské rozpravy preniknuté iróniou a sebaíroniou), chýba mu ľahkosť bytia, bez ktorej sa človek nedokáže vysmiať vlastnej márnosti a konečnosti.⁵⁷ Antisthenés je oproti Sókratovi oveľa nepriateľskejší voči svetu okolo seba a prísnejší voči sebe samému. Akoby sa v ňom sókratovský hravý charakter – zachytený nielen v Platónových raných dialógoch, ale aj v zlomkoch z dialógov Aischinových alebo Faidónových – premenil na zvláštny druh etického puritanizmu.⁵⁸

Helenistická doxografická literatúra zobrazuje Antisthena ako vášnivého, či dokonca fanatického nasledovníka Sókrata. Podľa jednej legendy sa dokonca pričínil o potrestanie Sókratových ža-

⁵⁴ Téma o antisthenovských prameňoch Xenofónových sókratovských dialógov je jednou z hlavných tém Joëlovej práce, *Der echte und der Xenophontische Sokrates*, aj keď Karl Joël obhajuje ťažko zdôvodniteľnú tézu, že Xenofón nepracuje verne s Antisthenovými textami (porovnaj napr. zv. II/2, s. 1085 – 1098).

⁵⁵ Porovnaj SSR V A 13 – SSR V A 14. Porovnaj taktiež Xenoph., *Symp.* 6,8-7,1 (táto pasáž nie je uvedená v SSR).

⁵⁶ Porovnaj takisto prvé kapitoly Xenofónových *Spomienok* (*Mem.* I 2,1-2; I 2,19-24), ktoré prisudzujú Sókratovi antisthenovské chápanie zdatností, medzi ktorými sú na prvom mieste *sebaovládanie*, *vytrvalosť* a *sebestačnosť*.

⁵⁷ Porovnaj *Symp.* 4,34-44 [= SSR V A 82].

⁵⁸ Porovnaj Herbert D. Rankin (*Antisthenes Sokraticos*, s. 23), ktorý naznačuje určitú analógiu medzi Antisthenovou prísnou etikou a asketickým postojom novodobých protestantov, ktorí sa usilovali o mravnú čistotu a poslušnosť voči Božím zákonom.

lobcov.⁵⁹ V neskoršej literatúre vznikli ďalšie legendy o tom, ako Aténčanov rozhorčilo Sókratovo odsúdenie, a preto bez súdu popravili Anyta a Meléta.⁶⁰

Po Sókratovej smrti Antisthenés údajne založil vlastnú školu v kynickom duchu.⁶¹ Moderná historiografia počnúc Dudleyho systematickými dejinami kynizmu ukázala, že táto správa je historicky nepresná a zrejme vykonštruovaná – rovnako ako správa o tom, že Antisthenés bol Diogenovým učiteľom.⁶² Doxografická literatúra vytvorila z Antisthena zakladateľa jedného z najpopulárnejších myšlienkových hnutí antiky – kynizmu. Všetko však nasvedčuje tomu, že kynickí a stoickí spisovatelia si prisvojili Antisthenovo učenie až dodatočne, aby zdôraznili svoje sókratovské korene.

Medzi antisthenovským a kynickým myslením nájdeme veľa podobností, ktoré nás vedú k domnienke, že kynici rozvinuli pôvodné sókratovské motívy do osobitého, značne radikalizovaného postoja k životu.⁶³ Antisthenés bol v očiach kynikov jediným pravým nasledovníkom Sókrata, čo prispelo k tomu, že do jeho myšlienok sa dodatočne vmiešalo veľa kynických motívov. Podobným spôsobom boli kynizovaní niektorí mýtickí hrdinovia, medzi ktorými stál na prvom mieste Héraklés.⁶⁴

A tak sa stal Antisthenés protokynikom.⁶⁵

⁵⁹ Porovnaj SSR V A 21 z Diog. Laert. VI 9-10.

⁶⁰ Porovnaj Diod. Sic., *Bibl. Hist.* XIV 37,7.

⁶¹ Porovnaj SSR V A 22 – SSR V A 26.

⁶² D. R. Dudley, *A History of Cynicism*, s. 2 – 4; porovnaj Diogenés, SSR V B 17 – SSR V B 24.

⁶³ Porovnaj K. Döring, *Diogenes und Antisthenes*, s. 125 – 150.

⁶⁴ Porovnaj napr. Diónovo rozprávanie o Héraklovi ako o hrdinovi, ktorý svojimi skutkami potvrdzuje kynický spôsob života; Dio Chrysost., *Orat.* VIII (7) [= SSR V B 584]; slovenský preklad Andreja Kalaša vo *Filozofii*, 71, s. 141 – 152 (*Diogenés alebo o zdatnosti*).

⁶⁵ Termín „protokynik“ (*Protocynic*) zaviedol do antisthenovských štúdií Herbert D. Rankin (*Antisthenes Sokratikos*, s. 179 – 188) nie preto, aby potvrdil doxografickú tézu o zakladateľovi kynickej školy, ale aby naznačil vnútorné súvislosti medzi Antisthenom a hnutím kynikov (nekompromisná polemika s Platónom, pohľadavý postoj ku skorumpovanému aténskeму zriadeniu, dôraz na individuálnu zdatnosť a sebestačnosť atď.). Analogicky by sme mohli uvažovať o protostoickom Antisthenovi (výklady Homéra, poňatie zdatnosti ako nevyhnutnej podmienky na dosiahnutie blaženosti, prísna etika atď.),

1.2. Antisthenovo dielo

Hlavným prameňom pre skúmanie rozsahu a obsahu Antisthenových spisov je tzv. „katalóg diel“, ktorý prevzal Diogenés Laertský z nejakého dobového (zrejme alexandrijského) vydania antisthenovského korpusu.⁶⁶ Svedčí o tom rozdelenie na zväzky, ktoré by bolo zbytočné, ak by išlo len o zoznam spisov, ale potrebné, ak malo ísť o vydanie celého diela.⁶⁷ Určité problémy s katalógom spôsobovala skutočnosť, že donedávna neexistovalo kritické vydanie textu Diogenových *Životopisov*, ktoré by zohľadňovalo celú rukopisnú tradíciu.⁶⁸

Na rozdiel od všeobecne rozšírenej mienky, ktorá považuje Diogenov katalóg za chaotický a plný chýb, začína Andreas Patzer svoj výskum novou kritickou edíciou katalógu na základe zbierok hlavných kódexov Diogena Laertskeho (*codices B, P, F*).⁶⁹ Zoznam Antisthenových prác je podľa Patzera významný a umožňuje nám, aby sme si vytvorili predstavu o rozsahu a charaktere Antisthenovho nezachovaného diela. Chronologicky siaha do doby, v ktorej sa ešte čítali Antisthenove spisy a zostavovateľ zoznamu mohol mať k dispozícii originály titulov, resp. mohol byť vydavateľom jeho zbraných spisov. Katalóg obsahuje 61 titulov (niektoré pozostávajú z viacerých kníh, takže dokopy je ich vyše 70), a tie sú

resp. o protokynickom Sókratovi (dôraz Xenofóntovho Sókrata na zdržanlivosť, vytrvalosť a sebestačnosť) atď.

⁶⁶ Diog. Laert. VI 15-18 [= SSR V A 41].

⁶⁷ Porovnaj O. Regenbogen, heslo Pinax v *RE*, stĺpce 1410 – 1482.

⁶⁸ Porovnaj Andreas Patzer (*Antisthenes der Sokratiker*, s. 51 – 54), ktorý sa pokúša o kritickú edíciu Diogenovho *Života Antisthena*, aby si pripravil pôdu pre analýzu Diogenovho katalógu. Súčasní historici sa môžu oprieť o kritické vydanie Diogena Laertskeho, ktoré pripravil Miroslav Marcovich v sérii Bibliotheca Teubneriana (Diogenes Laertius, *Vitae philosophorum*, 3 zv., Berlin: Walter de Gruyter), ako aj o vydanie Tiziana Dorrandiho, ktoré vyšlo v edícii Cambridge Classical Texts and Commentaries (Diogenes Laertius, *Lives of Eminent Philosophers*).

⁶⁹ Codex B = Burbonicus III B 29 (12. st. po Kr.); Codex P = Parisinus gr. 1759 (13. st. po Kr.); Codex F = Laurentianus gr. plut. 69.1 (12. st. po Kr.). A. Patzer (*Antisthenes der Sokratiker*, s. 107 – 117) nadväzuje na niektoré Susemihlove skúmania; porovnaj *Der Idealstaat des Antisthenes und die Dialoge Archelaos, Kyros und Herakles*, s. 207 – 214.

rozdelené do desiatich zväzkov, tzv. τόμοι, ktoré by sme mohli chápať ako súbory papyrových zvitkov.⁷⁰

Katalóg môžeme vo všeobecnosti charakterizovať nasledovne: I. zväzok obsahuje rétorické spisy, II. zväzok zahŕňa prírodné skúmanie, ďalšie 3 zväzky (III. – V.) sa zaoberajú etickými a politickými otázkami, VI. a VII. zv. sa venuje dialektike, logike, metafyzike a výchove, VIII. a IX. zv. tvoria Antisthenove interpretácie Homéra (pričom VIII. zv. sa viaže k *Iliade* a IX. zv. k *Odyssei*), X. zv. odkazuje na pochybné spisy, ktoré korešpondujú s antisthenovskými témami, ale viaceré tituly pôsobia neautenticky. Susemihl nepochybuje o tom, že pôvodné usporiadanie v VII. zv. je poprehadzované – mohli by sme dokonca uvažovať o tom, že päť titulov patrí do II. zv., pretože všetkých päť sa zaoberá otázkami teologickými a eschatologickými.⁷¹

Andreas Patzer spresňuje Susemihlovu charakteristiku v niekoľkých bodoch:

1) prvý a druhý titul II. zv. má podľa neho jasný etický charakter, t. j. titul *O prirodzenosti živočíchov* nie je zoologické, ale etické skúmanie, ktoré zrejme dokazovalo vyššiu hodnotu prirodzeného života zvierat ako ľudí; II. – IV. zv. preto vytvárajú súvislý blok etických spisov;

2) je možné, že VII. zv. nie je zle usporiadaný, ako sa domnieval Susemihl – ak budeme považovať päť vyššie uvedených titulov za prírodné (čiže ontologické) skúmanie, a nie za teologické či eschatologické spisy, a ak si na druhej strane uvedomíme, aký úzky vzťah medzi dialektikou a fyzikou (ontológiou) nachádzame u Antisthena (tento vzťah naznačuje samotný titul *Otázka o prírode*).

Aldo Brancacci si všimol, že tituly v VII. zv. sú prepojené spoločnou témou výchovy, παιδεία: prvý titul sa zaoberá výchovou bezprostredne, nasledujúce tri tituly sa venujú teoretickým aspektom výchovy, ďalšie tri eschatologickým aspektom výchovy, ďal-

⁷⁰ Presný počet spisov nie je istý, lebo kritici sa rozchádzajú v názoroch na to, či niektoré názvy odkazujú na jeden alebo dva tituly. Bližšie pozri komentár k SSR V A 41 (A. Kalaš – V. Suvák, *Antisthenis fragmenta*, s. 92 – 130). A. Patzer (*Antisthenes der Sokratiker*, s. 136 – 143) si myslí, že τόμοι neoznačovali „jednotlivé zvitky“ (ako si myslel H.-J. Lulofs, *De Antisthenis studiis rhetoricis*, s. 2), ale „súbory zvitkov“.

⁷¹ Ide o tituly *O umieraní*, *O živote a smrti*, *O veciach v podsvetí*, *O prírode I*, *II*, *Otázka o prírode I*, *Otázka o prírode II*. Bližšie pozri F. Susemihl, *Der Idealstaat des Antisthenes und die Dialoge Archelaos, Kyros und Herakles*, s. 207 – 214.

šie dva spisy pojednávajú o teologickom a posledné dva o didaktickom aspekte παιδεία.⁷²

Patzerovo rozdelenie spisov s uvedenými opravami vyzerá nasledovne:⁷³

A) *pravé* (γνησία):

a) rétorické (I. zv.);

b) eticko-politické (II. – V. zv.);

c) dialekticko-ontologické (VI. – VII. zv.);

d) homérske (VIII. a IX. zv.);

B) *sporné* (ἀμφισβητούμενα):

eticko-politické (X. zv.).

Viacere tituly Antisthenových kníh by mohli pochádzať priamo od Antisthena (napr. *Sathón*), čo však neznamená, že je autorom všetkých titulov.⁷⁴ Rozmanitosť foriem a štruktúry titulov Antisthenových spisov v Diogenovom katalógu naznačuje, že táto pestrosť pochádza ešte pred alexandrijského obdobia.

Aj keď nie je isté, či tituly uvádzané Diogenom napísal jeden človek, zdá sa, že antickí vzdelanci považovali Antisthena za jedného z najplodnejších klasických autorov. Antisthenés sa zaoberá takmer všetkými oblasťami a žánrami, ktoré patrili k dobovej sofistike a sokratike, niekedy ich dokonca rozširuje, pričom všetky témy spája spoločný záujem o sókratovskú výchovu ako „starosť o seba“ (ἐπιμέλεια ἑαυτοῦ).

Antisthenove spisy nedokážeme usporiadať chronologicky podľa doby ich vzniku, ale je málo pravdepodobné, že by veľké množstvo tém súviselo s dĺžkou Antisthenovho pobytu medzi sofistami. Aldo Brancacci na základe Isokratových polemických narážok v spise *Adversus sophistas* (okolo roku 391/390 pred Kr.) a v *Helene* (385 pred Kr.) navrhuje datovanie Antisthenových logických spisov do obdobia 392/391 – 386/385 pred Kr.⁷⁵ Takisto Gabriele Giannantoni si myslí, že od zblíženia so Sókratom po Antisthenovu smrť uplynulo dosť času na to, aby Antisthenés rozvinul intenzívnu literárnu činnosť.⁷⁶

⁷² Porovnaj A. Brancacci, *Oikeios logos*, s. 17 – 24.

⁷³ Porovnaj A. Patzer, *Antisthenes der Sokratiker*, s. 133.

⁷⁴ Porovnaj G. Giannantoni, *Socratis et Socraticorum Reliquiae*, IV, s. 240.

⁷⁵ A. Brancacci, *Oikeios logos*, s. 26 – 30.

⁷⁶ G. Giannantoni, *Socratis et Socraticorum Reliquiae*, zv. IV, s. 235; porovnaj tak-

Pokiaľ ide o formu a štýl, starovekí autori vysoko oceňovali Antisthenov štýl.⁷⁷ Súhrne môžeme povedať, že Antisthenés písal (1.) *sókratovské dialógy*, medzi ktoré by sme mohli zaradiť spisy *Pravda*, *Sathón*, *Protreptikos*, *Alkibiadés*, *Archelaos*, *Aspasia*, *Héraklés Väčší*, *Kýros Menší* a *Politik*. Zdá sa, že oproti iným sókratovským dialógom sa v Antisthenových rozpravách striedali pasáže dialogické s dlhšími monológmi. Okrem dialógov písal (2.) *reči*, či presnejšie (na základe Aristotelovho členenia v *Rétorike*) *epideiktické reči*, medzi ktoré patria *Aiantova reč*, *Odysseus* a *Orestova obhajoba*. Na základe viacerých Juliánových zmienok by sme mohli usudzovať, že Antisthenés písal aj (3.) *diatriby* (διατριβαί), ale je možné, že diatribická forma sa začala prisudzovať Antisthenovi až dodatočne pod vplyvom kynickej literatúry a v súvislosti s legendou o Antisthenovi ako zakladateľovi kynickej školy.⁷⁸

Diogenov katalóg neobsahuje dva spisy, ktoré zmieňujú iní autori: *Politikos* a *Magikos*. Titul *Politik* (Πολιτικός) uvádza Athénaios (porovnaj SSR V A 142), pričom vychádza z Hérodika Babylonského. Viacerí komentátori si myslia, že tento titul je zhodný s *Περὶ νόμου ἢ περὶ πολιτείας* (*O zákone a ústave*), ktorý sa nachádza v Diogenovom zozname.⁷⁹ Spis *Magikos* (Μαγικός) uvádza byzantský lexikón *Súda* (porovnaj SSR V A 205). Nič však nenasvedčuje tomu, že by sa dal spojiť s niektorým Antisthenovým spisom obsahnutým v Diogenovom zozname. Väčšina historikov pochybuje o jeho autenticite.⁸⁰

tiež Poznámku 22, s. 203 – 207.

⁷⁷ Porovnaj SSR V A 45 – SSR V A 51.

⁷⁸ Porovnaj SSR V A 44; E. Hirzel, *Der Dialog*, I, s. 122; H. Maier, *Sokrates*, s. 153; U. von Wilamowitz-Moellendorff, *Platon*, II., s. 26 – 27; A. Patzer, *Antisthenes der Sokratiker*, s. 94 – 98; G. Giannantoni, *Socratis et Socraticorum Reliquiae*, IV, s. 235.

⁷⁹ Porovnaj A.-H. Chroust, *Socrates*, s. 281; F. Decleva Caizzi, *Antisthenis fragmenta*, s. 101; A. Patzer, *Antisthenes der Sokratiker*, s. 113.

⁸⁰ August Wilhelm Winckelmann (*Antisthenis fragmenta*, s. 12) pripísal spis *Μαγικός* Antisthenovi Rhodskému (porovnaj Diog. Laert. VI 19; porovnaj J. Rivers, *Aristotle, Antisthenes of Rhodes, and the Magikos*, s. 35 – 54). Ďalší historici (F. W. A. Mullah, E. Zeller, P. Natorp, J. Janda, A. Patzer) ho spájajú s autorom diela *τῶν Φιλοσόφων Διαδοχαί*, ktorého Plínius (*Nat. hist.* XXXVI 12) spomína medzi tými, ktorí písali o egyptských pyramídach, a Diogenés Laertský v knihe venovanej kynikom (porovnaj Diog. Laert. VI 77 [= SSR V B 97] a VI 87 [= SSR V H 4]).

